

**การประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง”
ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย***
**EVALUATION OF ACHIEVEMENTS FROM PRACTICING DHAMMA-NAVA
“WANG” AMONG THE THAI SANGHA AND THAI PEOPLE**

พระศรีวัชรสารบัณฑิต (บัณฑิต ปณฺธิตเมธี),

สมศักดิ์ บุญปู, มินตรา กาลนิล

Phrasrivajarasarabundit (Bundit Punthitamethee),

Somsak Boonpu, Mintra Kalnil

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: 6401104008@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย และ 2. นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงเอกสาร การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณประกอบด้วยพระสงฆ์ จำนวน 5,711 รูป และประชาชนชาวไทย จำนวน 7,834 คน จาก 37 จังหวัดทั่วประเทศ โดยใช้การสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 148 รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. คณะสงฆ์มีผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ขณะที่ประชาชนชาวไทยมีผลสัมฤทธิ์ในระดับมากเช่นเดียวกัน โดยผลสัมฤทธิ์ที่เด่นชัด ได้แก่ ความศรัทธาในพระรัตนตรัย ความตั้งใจน้อมนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน การมีสติ ปัญญา และความสงบทางจิตใจ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพสะท้อนว่า การปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” ช่วยลดความเครียด เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม พัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมเชิงบวก ตลอดจนส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ชุมชน และสังคม และ 2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายควรมุ่งเน้นการขยาย

ผลการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และการบูรณาการกับสถานศึกษาและสื่อดิจิทัล เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนในระดับประเทศ

คำสำคัญ: ธรรมนาวา “วัง”; การประเมินผลสัมฤทธิ์; การปฏิบัติธรรม; คณะสงฆ์; ประชาชนชาวไทย

Abstract

This research aimed to 1. evaluate the achievements resulting from the practice of the Dhamma-Nava “Wang” principles among the Thai Sangha and people, and 2. propose policy recommendations for enhancing the achievements derived from such practices. A mixed methods research design was employed, integrating documentary research, quantitative research, and qualitative research. The quantitative sample consisted of 5,711 monks and 7,834 Thai people from 37 provinces nationwide, selected through cluster sampling. Data were collected using questionnaires and analyzed using descriptive statistics, including frequency, percentage, mean, and standard deviation. The qualitative data were obtained from in-depth interviews with 148 key informants and analyzed through content analysis.

The findings revealed that 1. the overall achievement level of practicing the Dhamma-Nava “Wang” principles among the Thai Sangha was at a high level, while the Thai people also demonstrated a high level of achievement. Notable outcomes included strong faith in the Triple Gem, intention to apply Buddhist principles in daily life, mindfulness, wisdom, and mental calmness. Qualitative findings further indicated that the practice of the Dhamma-Nava “Wang” principles helped reduce stress, enhance moral and ethical development, foster positive attitudes and behaviors, and promote harmonious relationships within families, communities, and society, and 2. Policy recommendations emphasize the continuous expansion of training programs, the development of curricula tailored to diverse target groups, and the integration of the Dhamma-Nava “Wang” principles into

educational institutions and digital media to achieve sustainable outcomes at the national level.

Keywords: Dhamma-Nava “Wang”; Achievement Evaluation; Dhamma Practice; Thai Sangha; Thai People

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยในฐานะแหล่งกำเนิดของคุณค่าจริยธรรม และกรอบการดำเนินชีวิตที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้รู้เท่าทันความจริงของชีวิตและสามารถจัดการกับความทุกข์ได้อย่างมีปัญญา โดยเฉพาะหลักอริยสัจ 4 ซึ่งถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาและเป็นแก่นของสังคมศาสตร์ อันว่าด้วยความจริงอันประเสริฐเกี่ยวกับทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางสู่ความดับทุกข์ หลักธรรมดังกล่าวมิได้เป็นเพียงคำสอนเชิงนามธรรม หากแต่เป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถน้อมนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตและพัฒนาจิตใจได้อย่างเป็นระบบ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ในบริบทสังคมร่วมสมัยที่เผชิญความซับซ้อนของปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างมีระบบจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

หนังสือธรรมนาวา “วัง” ซึ่งเป็นหนังสือคู่มือชีวิตพระราชาชน ได้รับการออกแบบให้เป็นกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมที่เข้าใจง่ายแต่มีความลุ่มลึก โดยยึดหลักอริยสัจ 4 และการพึ่งพาพระรัตนตรัยเป็นแกนกลาง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถน้อมนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ตามภาวะฐานะแห่งตน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชฐานะพุทธามกะและองค์อัครศาสนูปถัมภก ที่ทรงมุ่งทำนุบำรุงและธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทย ผ่านกระบวนการศึกษาในเชิงปริยัติ การน้อมนำสู่การปฏิบัติ และการเข้าถึงผลแห่งการปฏิบัติหรือปฏิเวธ ซึ่งเป็นสาระแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา คือความสิ้นทุกข์ อันจะนำไปสู่ความสงบสุขของบุคคลและสังคมโดยรวม (สมชัย กลิ่นจันทร์, 2559; กรศิริ คตภูธร, 2558)

ในช่วงที่ผ่านมา คณะสงฆ์ไทยได้มีความพยายามพัฒนารูปแบบและกลไกการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยมากขึ้น ทั้งการพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการสื่อสารหลักธรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่า การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักพุทธธรรมสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกต่อทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมได้อย่างเป็น

รูปธรรม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการพัฒนา รูปแบบหรือกระบวนการเป็นสำคัญ ขณะที่การประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติธรรมในเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะการประเมินในระดับกว้างและครอบคลุมทั้งคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย ยังมีอยู่อย่างจำกัด (พระมหาทศกัณฐา กิตติโสภโณ, 2562; พระครูภาวนาโชติคุณ (กัญไธ้ ชุตินฺธโร), 2559)

ด้วยเหตุนี้ การประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย งานวิจัยนี้้นำแนวคิดการประเมินผลการเรียนรู้และลำดับขั้นการเรียนรู้ของ Bloom มาใช้เป็นกรอบในการออกแบบการประเมินเพื่อสะท้อนผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และการปฏิบัติในมิติต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระดับความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและเจตคติ (บุญเชิด ภิญญอนันตพงษ์, 2544; สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2544; Bloom et al., 1956; Bloom et al., 1971) การศึกษาครั้งนี้มุ่งประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงประจักษ์ที่สามารถใช้เป็นฐานในการยกระดับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและคุณธรรมของสังคมไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

แม้ว่าจะมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับการฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ ทั้งในกลุ่มพระสงฆ์ เยาวชน และประชาชนทั่วไป แต่ส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการพัฒนา รูปแบบกิจกรรมหรือหลักสูตรเป็นสำคัญ ขณะที่การศึกษาที่มุ่งประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติธรรมในเชิงประจักษ์ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างขนาดใหญ่ ครอบคลุมหลายพื้นที่ และผลสนาการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะการประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ซึ่งเป็นกรอบการเรียนรู้ที่ได้รับการส่งเสริมในระดับประเทศ งานวิจัยนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว ด้วยการสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนผลลัพธ์จากการปฏิบัติจริงของทั้งคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย เพื่อนำไปใช้เป็นฐานความรู้ในการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย
2. เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงเอกสาร การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งเชิงลึกและเชิงกว้าง อันสามารถสะท้อนผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ได้อย่างรอบด้าน การวิจัยเชิงเอกสารใช้สำหรับศึกษาหลักการ แนวคิด และเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมนาว่า “วัง” โดยเฉพาะหลักอริยสัจ 4 และแนวคิดการประเมินผลสัมฤทธิ์ ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณมุ่งเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์และประชาชนชาวไทยในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ เพื่อประเมินระดับผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว ขณะที่การวิจัยเชิงคุณภาพใช้เพื่ออธิบายและขยายความผลการวิจัยเชิงปริมาณ ผ่านมุมมอง ประสบการณ์ และการสะท้อนผลลัพท์ที่เกิดขึ้นจริงจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากรในการวิจัยเชิงปริมาณประกอบด้วยพระสงฆ์และประชาชนชาวไทยที่เข้าร่วมกิจกรรมหรือการฝึกปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

2.2 กลุ่มตัวอย่างได้มาด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Sampling) ครอบคลุม 37 จังหวัด โดยมีพระสงฆ์จำนวน 5,711 รูป และประชาชนชาวไทยจำนวน 7,834 คน

2.3 สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้บริหารการเผยแผ่ธรรมะ ผู้จัดการกิจกรรมฝึกอบรม และประชาชนผู้เข้าร่วมการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” จำนวนทั้งสิ้น 148 รูปหรือคน ซึ่งคัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ซึ่งพัฒนาขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิดลำดับขั้นการเรียนรู้ของ Bloom ครอบคลุมมิติด้านความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม และเจตคติ

3.2 เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อสอบถามประสบการณ์ ผลที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เครื่องมือทั้งหมดผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ และทดสอบความเชื่อมั่นก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง แบบสอบถามผ่านการทดสอบความ

เชื่อมั่น (Reliability) ด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.94 แสดงให้เห็นว่าเครื่องมือมีความเชื่อมั่นอยู่ในระดับสูงและเหมาะสมสำหรับการนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงเก็บข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลดำเนินไปโดยคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัย ความสมัครใจ และการรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่ออธิบายระดับผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูล สังเคราะห์ประเด็นสำคัญ และเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์กับผลการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่ออธิบายและยืนยันผลการวิจัยอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. ผลการประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย ผลการประเมินผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์ในภาพรวม ($n = 5,711$) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.13$, S.D. = 0.74) โดยผลสัมฤทธิ์รายข้อทั้งหมดอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการตระหนักถึงคุณอันประเสริฐของพระรัตนตรัย ($\bar{X} = 4.22$) และความสามารถในการท่องจำพระลักถึงพระรัตนตรัยได้ ($\bar{X} = 4.21$) สำหรับข้อมูลทั่วไปของคณะสงฆ์ พบว่า กลุ่มอายุที่มีจำนวนมากที่สุด คือ 21-30 ปี จำนวน 1,609 รูป คิดเป็นร้อยละ 28.17 รองลงมาคือ 31-40 ปี จำนวน 1,322 รูป คิดเป็นร้อยละ 23.15 ด้านระดับการศึกษาสูงสุด ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 2,487 รูป คิดเป็นร้อยละ 43.55 ในส่วนของการเข้าร่วมโครงการนั้น คณะสงฆ์ส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมหลักสูตร 1 วัน จำนวน 2,720 รูป คิดเป็นร้อยละ 47.63 และแหล่งที่มาของการรู้จักโครงการมากที่สุดคือสื่อออนไลน์ ร้อยละ 35.45 รองลงมาคือเพื่อนหรือคนใกล้ชิดแนะนำ ร้อยละ 30.35 เกี่ยวกับการปฏิบัติตามแนวทางธรรมนาว่า “วัง” คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ จำนวน 2,394 รูป คิดเป็นร้อยละ 41.92 อยู่ในช่วงเริ่มต้นปฏิบัติไม่เกิน 1 เดือน ขณะที่ 2,209 รูป คิดเป็นร้อยละ 38.68 ไม่เคยปฏิบัติมาก่อน นอกจากนี้

มีรายงานความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับตนเองจากการปฏิบัติธรรมนาวา “วัง” ได้แก่ การเสริมสร้างสติและปัญญาในการใช้ชีวิต การลดความเครียดและความวิตกกังวลในการทำงาน การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิต การสร้างสมดุลในชีวิต การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และการพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ

ในส่วนของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทยในภาพรวม ($n = 7,834$) ผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” โดยภาพรวมก็อยู่ในระดับมากเช่นกัน ($\bar{X} = 3.89$, $S.D. = 0.83$) และผลสัมฤทธิ์รายข้อทั้งหมดอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือความเชื่อมั่นว่าพระรัตนตรัยมีคุณอันประเสริฐจริง ($\bar{X} = 4.00$) ด้านข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 3,865 คน คิดเป็นร้อยละ 49.34 กลุ่มอายุที่มากที่สุด คือต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 2,488 คน คิดเป็นร้อยละ 31.76 ซึ่งสอดคล้องกับอาชีพหลัก คือ นักเรียน/นักศึกษา จำนวน 3,055 คน คิดเป็นร้อยละ 39.00 ระดับการศึกษาสูงสุดส่วนใหญ่ คือ มัธยมศึกษา จำนวน 2,717 คน คิดเป็นร้อยละ 34.68 และปริญญาตรี จำนวน 2,584 คน คิดเป็นร้อยละ 32.98 ประชาชนส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมหลักสูตร 1 วัน จำนวน 6,573 คน คิดเป็นร้อยละ 83.90 อย่างไรก็ตาม ผู้ตอบแบบสอบถามเกินกว่าครึ่ง คือ จำนวน 4,027 คน คิดเป็นร้อยละ 51.40 ไม่เคยปฏิบัติ ตามแนวทางธรรมนาวา “วัง” มาก่อนเลย ขณะที่ร้อยละ 30.50 จำนวน 2,389 คน เริ่มต้นปฏิบัติไม่เกิน 1 เดือน แหล่งข้อมูลที่ประชาชนรู้จักโครงการมากที่สุดคือเพื่อนหรือคนใกล้ชิดแนะนำ ร้อยละ 33.10 และสื่อออนไลน์ ร้อยละ 29.21 ภูมิสำเนาเดิมของผู้ตอบแบบสอบถามกระจายตัวทั่วประเทศ โดยจังหวัดที่มีผู้ตอบมากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ ปทุมธานี ร้อยละ 4.61 มหาสารคาม ร้อยละ 4.60 ร้อยเอ็ด ร้อยละ 4.33 เชียงใหม่ ร้อยละ 4.28 และ กรุงเทพมหานคร ร้อยละ 4.16 โดยสรุป ผลการประเมินภาพรวมทั้งคณะสงฆ์และประชาชนอยู่ในระดับมาก

การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” จำแนกตามรายจังหวัด (37 จังหวัด) แสดงให้เห็นถึงระดับผลสัมฤทธิ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะในกลุ่มที่บรรลุผลสัมฤทธิ์ในระดับสูงมาก สำหรับคณะสงฆ์นั้น จังหวัดหนองบัวลำภูมีผลสัมฤทธิ์โดยภาพรวมสูงสุด ($\bar{X} = 4.94$, $S.D. = 0.28$) และมีการแปลผลเป็นมากที่สุดในทุกข้อ คณะสงฆ์จังหวัดสระบุรีก็มีผลสัมฤทธิ์ในระดับมากที่สุดโดยภาพรวมเช่นกัน ($\bar{X} = 4.60$, $S.D. = 0.24$) และมากที่สุดทุกข้อ รวมถึงคณะสงฆ์จังหวัดระยอง ($\bar{X} = 4.63$, $S.D. = 0.66$) ที่มีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมากที่สุดเกือบทุกข้อ อย่างไรก็ตาม มีคณะสงฆ์ในบางจังหวัดที่ผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับปานกลาง เช่น จังหวัดพิษณุโลก ($\bar{X} = 3.38$, $S.D. = 0.40$) โดยผลสัมฤทธิ์รายข้อทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลาง และจังหวัดอุทัยธานี ($\bar{X} = 3.06$,

S.D. = 0.93) ซึ่งผลสัมฤทธิ์รายข้อทั้งหมดก็อยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน สำหรับปัจจัยด้านการปฏิบัติ คณะสงฆ์หนองบัวลำภูซึ่งมีผลสัมฤทธิ์สูงที่สุดนั้น เกือบทั้งหมด ร้อยละ 99.0 เริ่มต้นปฏิบัติไม่เกิน 1 เดือน ในทางกลับกัน คณะสงฆ์จังหวัดอุบลราชธานีซึ่งมีผลสัมฤทธิ์ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.64) ส่วนใหญ่ ร้อยละ 48.1 ไม่เคยปฏิบัติมาก่อน

เมื่อพิจารณาประชาชนรายจังหวัด พบว่า กรุงเทพมหานครมีผลสัมฤทธิ์โดยภาพรวมสูงที่สุด ($\bar{X}$ = 4.61, S.D. = 0.59) โดยอยู่ในระดับมากที่สุดเกือบทุกข้อ เช่นเดียวกับประชาชนจังหวัดสระบุรี ($\bar{X}$ = 4.56, S.D. = 0.40) ที่มีผลสัมฤทธิ์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 73.7 อายุ 51-60 ปี ร้อยละ 29.9 มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 54.0 และที่น่าสนใจคือส่วนใหญ่ ร้อยละ 71.0 ปฏิบัติตามแนวทางธรรมนาว่า “วัง” มาแล้วมากกว่า 3 เดือน ในขณะที่ประชาชนจังหวัดสุโขทัย ($\bar{X}$ = 4.45, S.D. = 0.41) มีผลสัมฤทธิ์ในระดับมาก โดยส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 53.2 และอายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 30.6 อย่างไรก็ตาม พบว่ามีจังหวัดที่มีผลสัมฤทธิ์โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ประชาชนจังหวัดนราธิวาสมีค่าเฉลี่ยโดยภาพรวมต่ำที่สุด ($\bar{X}$ = 2.84, S.D. = 0.62) และมีการแปลผลเป็นระดับปานกลางเกือบทุกข้อ โดย 2 ข้อแรกมีค่าเฉลี่ยในระดับน้อย และประชาชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ ร้อยละ 91.4 ไม่เคยปฏิบัติมาก่อน รวมถึงประชาชนจังหวัดศรีสะเกษ ($\bar{X}$ = 3.22, S.D. = 0.97) และจังหวัดปัตตานี ($\bar{X}$ = 3.27, S.D. = 0.87) ที่ผลสัมฤทธิ์ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง โดยภาพรวมแล้วความแตกต่างของผลสัมฤทธิ์ระหว่างจังหวัดอาจสะท้อนความหลากหลายของลักษณะทางประชากร เช่น อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และที่สำคัญคือช่วงระยะเวลาที่เริ่มปฏิบัติตามแนวทางของโครงการ

โดยภาพรวม เมื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ระหว่างคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย พบว่าทั้งสองกลุ่มมีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมาก อย่างไรก็ตาม คณะสงฆ์มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าประชาชนในเกือบทุกมิติ สะท้อนถึงบทบาทของประสบการณ์ทางศาสนาและความคุ้นเคยกับการปฏิบัติธรรม ขณะเดียวกัน ความแตกต่างของผลสัมฤทธิ์ระหว่างจังหวัดชี้ให้เห็นว่า ระยะเวลาการเริ่มต้นปฏิบัติและความต่อเนื่องของการเข้าร่วมกิจกรรมมีอิทธิพลต่อระดับผลสัมฤทธิ์มากกว่าปัจจัยด้านพื้นที่เพียงอย่างเดียว ซึ่งประเด็นนี้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการออกแบบการขยายผลเชิงพื้นที่ในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ของคณะสงฆ์และประชาชนชาวไทย มุ่งเน้นไปที่การวาง

แนวทางเชิงนโยบายและแนวทางเชิงปฏิบัติเพื่อยกระดับผลลัพธ์ของโครงการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น โดยข้อเสนอแนะ 10 ประการสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 การสร้างความต่อเนื่องในการปฏิบัติ การพัฒนาหลักสูตรและการขยายผลสู่สถานศึกษา ข้อเสนอแนะประการแรกที่สำคัญ คือ การส่งเสริมการฝึกอบรมและการประยุกต์ใช้หลักธรรมนาว่า “วัง” อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากความเข้าใจในหลักธรรมเพียงครั้งเดียวไม่เพียงพอต่อการเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน ควรมีการจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น จัดกิจกรรมประจำเดือน/รายไตรมาส หรือจัดกิจกรรมสวดมนต์และเจริญสติ พร้อมทั้งสร้างศูนย์การเรียนรู้ในวัดเพื่อเป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ ควรมีการบูรณาการหลักธรรมนาว่า “วัง” เข้ากับกิจกรรมหรือโครงการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การสอดแทรกในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม หรือการนำไปบูรณาการกับโครงการธรรมสัญจรพัฒนาจิตใจในทุกตำบล เพื่อให้การขับเคลื่อนหลักธรรมขยายผลในวงกว้างและต่อเนื่อง ประการต่อมาคือ การพัฒนารูปแบบและเนื้อหาของหลักสูตรให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ตามเพศ วัย และบริบทที่แตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้การถ่ายทอดหลักธรรมเข้าถึงใจผู้เข้าอบรมได้ดีขึ้น ควรเพิ่มกิจกรรมภาคปฏิบัติให้มากขึ้น พร้อมยกตัวอย่างที่เห็นภาพชัดเจน ปรับเนื้อหาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพปัญหาในปัจจุบัน โดยเนื้อหาควรนำเสนอในรูปแบบที่ง่าย กระชับ เข้าใจง่าย และใช้ภาษาที่ชาวบ้านเข้าใจได้ ผู้เข้าอบรมควรมีความตั้งใจ เต็มใจ และปลื้มใจในการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลดีตามมา ข้อเสนอแนะที่สาม คือ การขยายผลการอบรมไปสู่สถานศึกษา โดยบรรจุหลักธรรมนาว่า “วัง” เป็นหลักสูตรขั้นพื้นฐาน หรือส่งเสริมให้พระสอนศีลธรรมนำไปบูรณาการในการเรียนการสอนในโรงเรียน ซึ่งจะช่วยปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ทำให้เยาวชนเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จิตอาสา ช่วยเหลือชุมชน และมีความรับผิดชอบต่อสังคม การปรับปรุงเนื้อหาและสื่อการสอนให้เหมาะสมกับช่วงวัยและน่าสนใจเป็นสิ่งจำเป็นในการดึงดูดเยาวชน การดำเนินการตามข้อเสนอแนะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจและซึมซับหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริง อันเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย

2.2 การใช้สื่อออนไลน์ การพัฒนาวิทยากร และการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงและสร้างความยั่งยืน ควรเผยแพร่หลักธรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์และสร้างช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย โดยเฉพาะการทำสื่อประกอบการเรียนรู้ที่น่าสนใจและเข้าใจง่าย เช่น วิดีโอ ภาพเคลื่อนไหว หรือแอปพลิเคชัน เพื่อให้ผู้สนใจสามารถศึกษาและทบทวนได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ควรสื่อสารผ่านช่องทางส่วนกลางเพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ ติดตามผล ตอบข้อสงสัย และเปิดรับความคิดเห็นทั้งบวกและลบเพื่อนำไปพัฒนาปรับปรุงหลักสูตร และควรจัดทำเอกสารแปลเป็นภาษา

ต่างๆ เพื่อให้ชาวต่างชาติได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติด้วย ประการถัดมาคือ การฝึกอบรมวิทยากรที่มีความชำนาญให้มากขึ้น เพื่อขยายผลเป็นวิทยากรประจำกลุ่มและจังหวัด วิทยากรเหล่านี้ควรมีความสามารถในการถ่ายทอดให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจง่ายและน้อมนำไปปฏิบัติได้จริง สิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในระยะยาวคือ การให้การสนับสนุนและกำลังใจแก่ผู้เข้าอบรมให้ปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการ ติดตามผลหลังการอบรมอย่างเป็นระบบ โดยเน้นย้ำถึงประโยชน์ในระยะยาวของการนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิต เพื่อให้เกิดจิตใจที่สงบ มีสมาธิ และเกิดปัญญา ควรจัดทำคู่มือการฝึกอบรมให้ผู้เข้าอบรมได้นำไปศึกษาต่อ และเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ถึงประโยชน์ที่ได้รับเพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้อื่น ข้อเสนอแนะสุดท้ายคือ การขับเคลื่อนหลักธรรมนาว่า “วัง” ให้เป็นวาระร่วมกันของคณะสงฆ์และภาครัฐ โดยสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากทุกภาคส่วน จัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้ครอบคลุมทุกภูมิภาค เพื่อให้การเผยแผ่หลักธรรมเป็นไปอย่างกว้างไกลและยั่งยืน ความร่วมมือของทุกภาคส่วนนับเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญในการสร้างสังคมที่มีศีลธรรม ปัญญา และสันติสุขตามเจตนารมณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยยืนยันว่า การปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ให้ผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมากทั้งคณะสงฆ์และประชาชน ซึ่งสะท้อนว่า “การยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง” และ “การจัดระบบการเรียนรู้ให้เป็นขั้นตอน” มีส่วนสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจและแรงจูงใจในการน้อมนำหลักธรรมไปใช้จริง สอดคล้องกับฐานคิดทางพุทธศาสนาที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้แบบปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ และใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือพิจารณาความจริงของปัญหาและแนวทางดับทุกข์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาผ่านกรอบ Bloom จะเห็นว่าค่าคะแนนสูงในข้อที่เกี่ยวกับ “ความเชื่อมั่นและการตระหนักคุณค่า” สะท้อนมิติด้านเจตคติ (Affective domain) ที่เป็นฐานก่อนพัฒนาไปสู่การประยุกต์ใช้เชิงพฤติกรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประเมินที่ให้ความสำคัญกับการวัดผลทั้งระหว่างทางและปลายทาง (Bloom et al., 1956; Bloom, 1971)

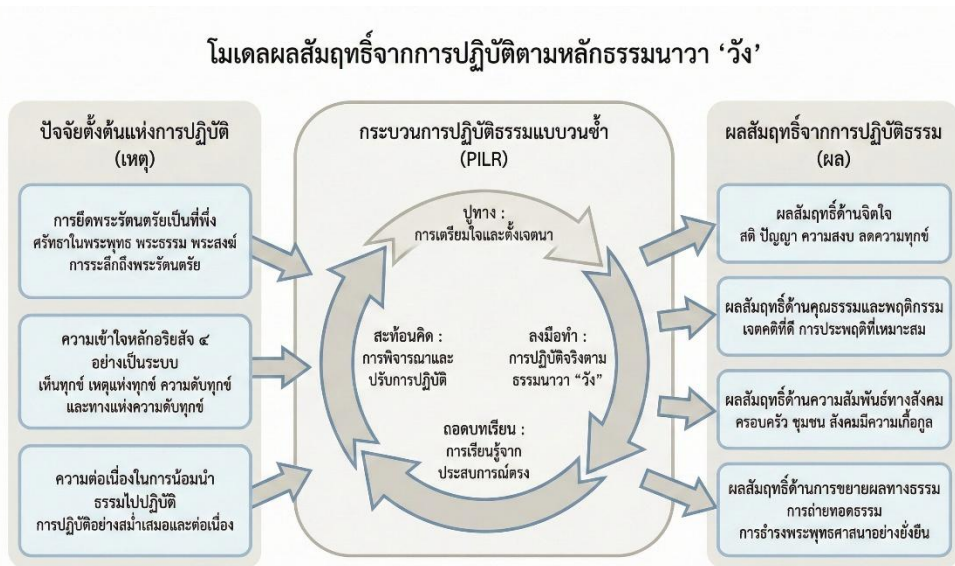
2. ข้อมูลเชิงคุณภาพสนับสนุนผลเชิงปริมาณ โดยชี้ว่า ผู้เข้าร่วมจำนวนมากรับรู้ “ผลลัพธ์ด้านจิตใจ” เช่น ความสงบ ลดความเครียด และการมีสติในการเผชิญปัญหา ตลอดจนผลลัพธ์ด้านสังคม เช่น ความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในครอบครัวและชุมชน ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานศึกษาที่พบว่า กระบวนการฝึกอบรมคุณธรรมเชิงพุทธวิธีสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงทัศนคติและพฤติกรรมได้จริง (พระครูภาวนาโชติคุณ (ก๊วยไฮ้ ชุตินฺธโร), 2559; พระมหาภุชญา กิตติโสภณ, 2562) อย่างไรก็ตามข้อค้นพบสำคัญคือ “สัดส่วนผู้ไม่เคยปฏิบัติมาก่อนยังสูง” โดยเฉพาะในกลุ่มประชาชน ซึ่งสะท้อนว่าความสำเร็จในระยะยาวจำเป็นต้องพัฒนากลไก

“การติดตามหลังอบรม” และ “การทำให้เกิดความต่อเนื่อง” ตลอดจนการออกแบบสื่อและหลักสูตรให้เหมาะกับกลุ่มวัยและบริบทที่ต่างกัน ทั้งนี้เพื่อยกระดับการเผยแผ่เชิงรุกจากกิจกรรมครั้งคราวไปสู่ระบบการเรียนรู้ที่เกิดผลจริง (สมชัย กลิ่นจันทร์, 2559; กรศิริ คตญธร, 2558)

องค์ความรู้จากการวิจัย

งานวิจัยนี้เสนอองค์ความรู้เชิงสังเคราะห์ว่า “ผลสัมฤทธิ์ของธรรมนาวา ‘วัง’” มิได้เกิดจากการรับรู้เนื้อหาเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจาก สามกลไกเชื่อมต่อกัน ได้แก่ 1. ฐานศรัทธาและการยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง 2. การจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่เป็นขั้นตอนตามตรรกะการเรียนรู้ และ 3. ความต่อเนื่องของการปฏิบัติที่ทำให้ผลลัพธ์ด้านสติปัญญา และพฤติกรรมค่อย ๆ ปรากฏชัดในชีวิตจริง เมื่อสามกลไกนี้ครบถ้วน พื้นที่นั้น มีแนวโน้มเกิดผลสัมฤทธิ์สูงกว่าอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นกรอบคิดที่สามารถนำไปใช้พัฒนาการขยายผลระดับจังหวัดและระดับประเทศได้ต่อไป

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพนี้นำเสนอ โมเดลผลสัมฤทธิ์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาวา “วัง” (WANG–Achievement Model: WAM) ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างปัจจัยตั้งต้นแห่งการปฏิบัติธรรม กระบวนการปฏิบัติธรรม และผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์

และประชาชนชาวไทย โดยปัจจัยตั้งต้นประกอบด้วยการยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ความเข้าใจหลักอริยสัจ 4 อย่างเป็นระบบ และความต่อเนื่องในการน้อมนำธรรมไปปฏิบัติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเหตุสนับสนุนให้เกิดกระบวนการปฏิบัติธรรมแบบวนซ้ำ (PILR) อันประกอบด้วยการเตรียมใจและตั้งเจตนา การลงมือปฏิบัติจริง การถอดบทเรียนจาก ประสบการณ์ตรง และการสะท้อนคิดเพื่อปรับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง กระบวนการ ดังกล่าวนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ในหลายมิติ ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านคุณธรรมและพฤติกรรม ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านการขยายผลทางธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” มิได้ก่อให้เกิดเพียงผลลัพธ์เชิงปัจเจก หากยังเอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจริยธรรมและความสงบสุขของสังคมไทยในภาพรวมอย่าง ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมุ่งเน้นการกำหนดทิศทางและการสนับสนุนเชิงโครงสร้าง จากหน่วยงานระดับสูง เพื่อให้การเผยแผ่หลักธรรมนาว่า “วัง” เป็นไปอย่างกว้างขวางและ ยั่งยืน ดังนี้

1. ขับเคลื่อนเป็นวาระร่วมกันของคณะสงฆ์และภาครัฐ เพื่อให้การเผยแผ่หลักธรรมนาว่า “วัง” เป็นไปอย่างกว้างขวางและยั่งยืน โดยภาครัฐและคณะสงฆ์ควร ประสานความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วม และดึงพลังจากทุกภาคส่วน
2. จัดสรรทุนสนับสนุนให้ครอบคลุมทุกภูมิภาค เพื่อเผยแผ่หลักธรรมให้กว้างไกล และยั่งยืน ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
3. ขยายผลการอบรมไปสู่สถานศึกษา โดยพิจารณาบรรจุเป็นหลักสูตรขั้นพื้นฐาน หรือส่งเสริมให้พระสอนศีลธรรมนำไปบูรณาการในการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสร้างสังคมคุณธรรม

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการมุ่งเน้นการปรับปรุงการดำเนินงานและกลไกการ สนับสนุน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงและสร้างความต่อเนื่องในการปฏิบัติธรรม ของผู้เข้าร่วมโครงการ ดังนี้

1. ส่งเสริมการฝึกอบรมและการประยุกต์ใช้หลักธรรมนาว่า “วัง” อย่างต่อเนื่อง เช่น จัดกิจกรรมประจำเดือนหรือรายไตรมาส สร้างศูนย์การเรียนรู้ในวัด และบูรณาการกับกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและนำไปปฏิบัติได้จริง
2. พัฒนารูปแบบและเนื้อหาของหลักสูตรให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ตามเพศวัย และบริบทอื่น ๆ รวมถึง เพิ่มการฝึกปฏิบัติ ยกตัวอย่างให้เห็นภาพชัดเจน และปรับให้ทันสมัยสอดคล้องกับสภาพปัญหาในปัจจุบัน เพื่อให้หลักธรรมเข้าถึงใจผู้เข้าอบรมได้ดีขึ้น
3. ฝึกอบรมวิทยากรที่มีความชำนาญให้มากขึ้น เพื่อขยายผลเป็นวิทยากรประจำกลุ่มและจังหวัด และส่งเสริมการถ่ายทอดให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจง่ายและน้อมนำไปปฏิบัติ
4. จัดทำสื่อประกอบการเรียนรู้ที่น่าสนใจและเข้าใจง่าย เช่น วิดีโอ อนิเมชัน แอปพลิเคชัน เพื่อให้ผู้สนใจสามารถศึกษาและทบทวนได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
5. เผยแพร่หลักธรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์และสร้างช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น รวมถึงจัดทำเอกสารแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ให้ชาวต่างชาติได้ศึกษาด้วย
6. สร้างเครือข่ายผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ ติดตามผล และตอบข้อสงสัย พร้อมทั้งเปิดรับความคิดเห็นทั้งบวกและลบเพื่อนำไปพัฒนาปรับปรุง และค้นหาผู้มีจิตอาสาอย่างแท้จริง
7. ติดตามผลหลังการอบรมอย่างต่อเนื่อง ควรมีการจัดทำคู่มือการฝึกอบรมให้ผู้เข้าอบรมได้นำไปศึกษาต่อ และเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ถึงประโยชน์ที่ได้รับเพื่อสร้างแรงบันดาลใจ
8. ให้การสนับสนุนและกำลังใจแก่ผู้เข้าอบรมให้ปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นย้ำประโยชน์ในระยะยาวและความสำคัญของการนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิต เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจที่สงบ มีสมาธิ และเกิดปัญญา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นในระยะเริ่มต้นและการกำหนดข้อเสนอแนะเพื่อการขับเคลื่อนที่ยั่งยืน ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมนาว่า “วัง” ในบริบทสังคมไทย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงติดตามผลในระยะยาว ควรมีการศึกษาถึง ผลกระทบที่ยั่งยืนจากการปฏิบัติตามหลักธรรมนาว่า “วัง” ในกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมที่ต่อเนื่อง (มากกว่า 3 เดือน) โดยเน้นการวัดผลการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพชีวิต สุขภาพจิต และการลดความขัดแย้งในสังคม เพื่อยืนยันประสิทธิผลในระยะยาวของหลักสูตร
2. การศึกษาประสิทธิผลเชิงเปรียบเทียบในกลุ่มประชากรที่หลากหลาย ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรที่ปรับปรุงตามบริบท (R2) ในกลุ่มเป้าหมายที่มี

ความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น เปรียบเทียบผลลัพธ์ระหว่างกลุ่มเยาวชนกับกลุ่มวัยทำงาน หรือกลุ่มในพื้นที่ที่มีผลสัมฤทธิ์ในระดับสูงมากกับกลุ่มในพื้นที่ที่มีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับปานกลาง เพื่อให้สามารถออกแบบหลักสูตรที่เหมาะสมกับจริตของผู้เรียนแต่ละกลุ่มมากยิ่งขึ้น

3. การวิจัยและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ดิจิทัล ควรมีการศึกษาเพื่อ พัฒนาและประเมินประสิทธิภาพของสื่อการเรียนรู้รูปแบบใหม่ เช่น วิดีโอ อนิเมชัน แอปพลิเคชัน ที่เผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (R4, R8) เพื่อให้หลักสูตรนามา “วัง” สามารถเข้าถึงและสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมแก่เยาวชน และประชาชนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

4. การวิจัยเชิงนโยบายและการบริหารจัดการเครือข่าย ควรมีการศึกษาถึงกลไกและปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการขับเคลื่อนโครงการธรรมนามา “วัง” ให้เป็นวาระร่วมกันของคณะสงฆ์และภาครัฐ (R10) โดยเน้นการศึกษาแนวทางการ จัดสรรทรัพยากร และทุนสนับสนุน ให้เกิดความเท่าเทียมและยั่งยืนในการเผยแผ่หลักธรรมในทุกภูมิภาค

5. การศึกษาบทบาทและกลไกของวิทยากร ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการฝึกอบรมวิทยากร (R5) เพื่อประเมินว่าทักษะและวิธีการถ่ายทอดแบบใดที่สามารถทำให้ผู้ฟัง (โดยเฉพาะกลุ่มที่ยังไม่เคยปฏิบัติ) เกิดความเข้าใจและน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กรศิริ คตภูธร. (2558). ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี*, 4(2), 54–69.
- บุญเชิด ภิญโญนนตพงษ์. (2544). *การประเมินการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช.
- พระครูภาวนาโชติคุณ (กุ้ยไฮ้ ชุตินธโร). รูปแบบการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังหญิงตามพุทธวิธี. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 5(3), 63–80.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ. (2562). รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นไทยยุคใหม่. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(1), 59–70.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- สมชัย กลิ่นจันทร์. (2559). การเผยแผ่พระพุทธศาสนา: การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิง
รุกของคณะสงฆ์ไทย. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 5(1), 205–215.
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. (2544). *วิธีวิทยาการประเมินศาสตร์แห่งคุณค่า* (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bloom, B. S. et al. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification
of Educational Goals*. New York: Longmans, Green.
- _____. (1971). *Handbook on Formative and Summative Evaluation of Student
Learning*. New York: McGraw-Hill.